

Otac D. Fabianić¹⁾ piše, da rukopisne franovačke hronike pripovijedaju, da su Franovci došli na Otok još god. 1324, pozvani po svoj prilici od benediktinaca, čemu da se neće čuditi ko poznaje bratinsku njihovu ljubav prema fran. redu i želju da namjeste do sebe Malobraćane i da jih opskrbe stanom i crkvom, kao što su to učinili na Pasmanu. Dodaje pak O. Fabianić, da još od prvijeh godina širenja kalugjera na zapadu korčulanska okolica bijaše posvećena od tri benediktinska samostana, te da o njihovom opstanku govore različite uspomene do 1388 god., izvješćujući, kako su raspolagali od svoga da prime jednu malobraćansku familiju dalm. države, i kako su zajedno s novijem gostima propovijedali riječ božju po selima na Otoku (Korčuli). Sva je prilika, da bude bio drugi benediktinski samostan na rtu zvanu *Koludrt* kod sela Lumbarde, gje je još u XIV. vijeku opstojala crkva S. Ivana, ali neznam o kojem trećemu može da bude govora u navedenijem uspomenama u korč. okolici, jer ne mislim da se tu razumije onaj na Mljetu. Svakako su iz jednog od tjih davnijeh samostana ili dotičnijeh bogomolja donešena bila ona četiri stupčića što su sada na Otoku.

U Korčuli, na dan sv. Jelisave 1890.

Frano Radić.

Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (Parathalassiji).

(Nastavak. V. God. 1891, str. 20.)

Uz crkvu S. Ursule, pripovijeda Jackson²⁾, da je nagjen onaj sarkofag, što sam ga ja opisao u ovom časopisu³⁾, i koji svakako pristaje u VIII. ili IX. vijek, pa nemože ni crkva da bude mlagja od njega.

Po uzoru S. Ursule postala je crkva S. Trojstva u Spljetu, i to vremenom ne mnogo daleko od nje.

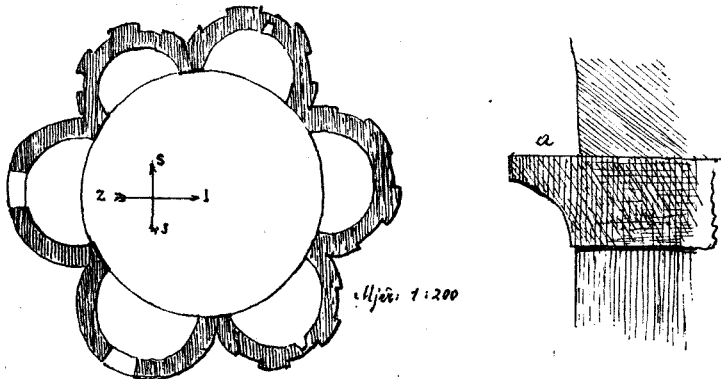
Nego treba istaknuti, da na crkvi S. Trojstva apside nijesu megju sobom posve jednake, jer dočim zapadna, najveća ima pri ulazu 2·70 m. širine, susjedna joj jugo-zapadna neima nego 2·12 m., treća 2·35 m., četvrta 2·62 m., peta 2·54 m., a šesta 2·65 m.

¹⁾ Storia dei Frati Minori Vol. I. Cap. VII, pag. 155.

²⁾ Nav. dj. Vol. I, str. 266.

³⁾ God. XII. Br. 2, str. 37-38.

Slične dvije zragje u Zadru imaju sve apside jednake, pa i pilove među njima, dočim u crkvi S. Trojstva nijesu ni pilovi jednaki, nego jim se širina promjenjuje od 52 cm. do 86 cm. Kornizić (a Sl. 1) debeo 15 cm. sastavljen u presjeku od pločice i žljebića, teče u nutrnjosti oko cijele zragje i bilježi početak apsidnijeh polukubeta. Sjevero-istočna i jugo-istočna apside imaju u sredini polukubeta neposredno nad kornizićem po uzahan prozorčić. Porušen je dobar dio zida sjev.-zap. apside, a provaljen je i zid jugo-istočne. Glavna su vrata, 1 m. široka, probivena bila u sredini zapadne apside, ali su sada u mrtvo zazidana, te je vijeti da nadvratnik i dovratnici širinom svojom zahvaćaju svu debljinu zida (52—55 cm.) po staro-kršćanskom običaju. Nadvratnik ima

(Sl. 1.)

pri donjem rubu nutrnje strane izglogjani podeblji niz bisera (Perlenstab) sastavljen od euritmična niza jajašaca vodoravno položenijeh i dvostrukijeh leća, pa je sva prilika, da potiče od kakva rimskog arhitrava, kako opaža g. Jackson. Na jugo-zap. apsidi su druga manja vrata, 86 cm. široka, sad otvorena. Ona neimaju dovratnika već samo nadvratnik, na kojemu je s vanjske strane urezan križ starinskoga oblika †. Z donje strane ima komadić žljeba samo na sjevernom kraju, do njega rupu od 10 cm. promjera i drugu takovu rupu na drugom kraju. I taj je prag širok kolika je debljina zida apside. Više njega je iznutra polukružan timpan. Krov apside malo je nagnut, te je do veće visine dopirao u tri istočne nego li u tri zapadne apside. Sve apside osjem onijeh na kojima su vrata, urešene su na spoljašnjoj strani četiri po 7 cm.

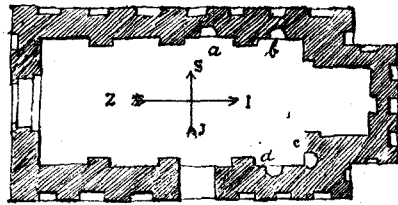
naskočene lezene, koje su s gornje strane rezane su tri polukružua luka. Lukovi dopiru do pod same strehe polukubeta.

Crkvice je u jednom kutu poljskog putića, te joj je istočna polovica u tom kutu, a zapadna u vinogradu Ivana Matošića, kojega površina leži oko 1-80 m. pod površinom puta, tako da se s ote strane opažaju i temelji crkve. U istomu vinogradu opazio sam komad debela stupa i komad debela zajedno sa toskanskom nadstupinom.

2. *Crkva S. Jurja u Žestinju* (Sl. 2.) nahodi se megju vinogradima nešto oko po kilometra daleko od željezničke postaje Staroga Kaštela put sjevero-istoka. Presvijetli O. Milinović, sadašnji barski nadbiskup, pisao je ob ovoj crkvi u poznatoj svojoj raspravi »Biač« (str. 34—35) ali ju nije opisao. On o njoj ovako piše: »Medju inimi mnogimi crkvami oko Biača spominjanimi slobodnih hrvatskih vremena biva i s. Juraj od Žestinja, Mirana ili Prosjeke. Već iz latinskoga nadpisa, što mu je na gornjem pragu vrata, i koji preveden donosimo, znademo da je crkva svakako prije konca jedanaestoga vieka sagradjena. Nadpis glasi:

»Ovdje je dvor i vrata nebeska; umorenim ovdje pokoj i opočitak. Bolestnikom je ovdje ozdravljenje, grieha i svih zloča očišćenje, koju sagradih ja Ljubomir Tepdzija na čast nepobjedljivih svetaca, Petra velikoga apoštola, Nikole izpovjednika i Jurja mučenika«.

»Kada sam prošle godine navratio se vidjeti u kašteljanskom groblju obnovljenu crkvu S. Nikole, koja je blizu s. Jurja, čini mi se da sam na pobočnih vratih opazio taj prag sa nadpisom prenešen i posadjen na crkvi S. Nikole. Svakako ne bi već bio na svom mjestu«.

(Sl. 2.)

»Ovi Ljubomir Tepdzija morao je biti vrlo ugledan i bogat velmoža, jer ga i na listini od god. 1088 kralja Stjepana II. nahodimo potpisana. Nu crkva je ova svakako prastaroga hrvatskoga sloga, koju je takodjer velikimi darovštinami obdario, pridržavajući si pravomoćje naimenovati joj svećenika obdarenika, koje pravo uzdržala i njegova porodica. Kašnje ugledne hrvatske porodice Barbanića, Crnote i Andrejšića, prisvojale su sebi pravo pravomoćja, jer da lozu rodstva vuku od Ljubomira«.

»Matij Crnota, rodом iz Raba, Ljubomirov potomak, postao vrlo uglednim šibeničkim biskupom god. 1358. U dogovoru sa Marinom Andreišićem i sa drugim potomci i baštinici Ljubomirova pravomoćja, naimenovali god. 1366. na izpražnjeno mjesto svećenika obdarenika crkve s. Jurja, predstavivši ga trogirskom biskupu Nikoli Kažotiću na potvrdu. Nu Nikola nehtio niti pravomoćje niti izbor svećenika priznati, jer da je svako pravo pravomoćja izgubljeno, nebudući se sa istim kroz osamdeset godina spomenute porodice posluživale. Sbog toga nastala žestoka parba. Stranke se pozvale na metropolitu. Kako je riješena, Lucijo, koji nam sve ovo u trogirskih uspomelah povieđa, kaže da nije mogo doznati«.

Slavni naš pokojni Ivan Kukuljević objelodanio je spomenuti natpis u »Codex diplomaticus« (Dio I, str. 219) ovako:

»Okо god. 1089.

Nad vrati crkve sv. Jurja u Žestinju ili Miranu stajaše sljedeći nadpis:

HAEC AVLA ET PORTA SACELLI, HIC FESSIS REQVIES, SALVSQVE EGROTIS.
 HIC SCELVS, DELICTA PVRGANTVR. ET CRIMINA CVNCTA. QVAM
 EGO LVBIMIRO TEPŪ CONDIDI. AD HONOREM VIDELICET INVICTISS. SS.
 PETRI SVMMI.....NICOLAI CONFESSORIS, ET GEORGII MARTYRIS.
 Lucius. Memorie istoriche di Tragurio, str. 495«.

Đakle ni Kukuljević ni Milinović nijesu sami prepisali natpis s originala, već su se obadva pouzdala u Lucija primivši sve njegove netačnosti. Nijesam mogao imati sreće, da se dokopam Lucijevijeh trogirskih »Memorie«, ali bi se po riječima K. i M. imalo suditi, da je Lucijus našao bio prag sa natpisom upravo nad vratima crkve S. Jurja, pa da je kašnje bio prenešen i uzidan poviše korniža južnijeh vrati spom. crkve S. Nikole; premda je to slabo vjerojatno, jer su i jedna i druga vrata crkve sv. Jurja sačuvana sada u svojem prvobitnom obliku, jedna su (glavna) široka u svjetlosti 1.09 m., a druga (južna) samo 95 cm., dočim je prag sa natpisom dug 1.57 m., a širok je oko 30 cm., đakle nije prilika da je mogao sačinjavati čest okvira ni jednijeh ni drugijeh. Možda će povijest crkve Sv. Nikole, kad izagje na svjetlost, razjasniti pitanje o prvobitnom položaju toga praga.

Ja sam natpis na mjestu vidio i snimio ga kako stoji:

+ HE E AVLAS HE PORTAS CELI: HIC FESSIS REQVIE SALVSQ: EGRO
 TIS HIC SCELVS DELICTA PVRGANTVR ET CRIMINA CVNCTA.
 QVAM EGO LVBIMIRO TEPŪ CONDIDIT DOMVM: AD HONORE VIDELI
 CET INVICTISSIMOR SOR PETRI SVMI: NICOLAI CONE: ET GEORGII MAR

Čita se: † Hec e(st) aulas¹⁾ hec portas celi : Hic fessis requie(s) salusq(ue) : egrotis hic scelus delicta purgantur et crimina cuncta . Quam ego Lubimiro Tepksi condidit domum : ad honore(m) videlicet invictissimor(um) s(anct)or(um) . Petri sum(m)i : Nicolai confe(ssoris) : et Georgii Mar(tyris).

U prvoj brazdi u svezi su HEC, AV, HEC, TA, QV. U četvrtoj brazdi u svezi su OR, SOR, TR, HE.

Isti je natpis po Luciju objelodanjen i u knjizi »Documenta« (228 str. 460), pa takogjer netačno. Tu je po istom Luciju dodata bilješka, da je u ispravi od god. 1189 napomenuta crkva S. Jurja pod imenom »sancti Georgii de Mirano«.

U istoj ispravi kralja Stjepana II., na kojoj je potpisan Ljubomir te(pzi), potpisan je i Tole(no) (t)epiciza u Cod. dipl. (I. str. 182), a u Documenta prvi je »(t)epçi« a drugi »(t)epkiça« (Doc. 124 str. 148). Toliko Kukuljević i izdavatelji Dokumenta složni su u mnjenju, da je *tepči* bila neka čast, neki čin ili dostojanstvo na dvoru zapadnijeh hrvackijeh kraljeva, koje je obnašao dakle i *Ljubomir* zasnovatelj S. Jurja.

S. Juraj je napomenut i u povelji kralja Andrije od godine 1217. Trogiranom, gdje jim tačnije označuje zemlje dopitane i kaže, »da jim daruje manastir sv. Petra od Klobučca, selo Biač, crkvu sv. Vitala, sv. Gjorgja«²⁾.

Kašnje se napominje u pismu pape Ivana XXII. dneva 12. maja 1325, i nazvana je »et quartam partem ecclesie sancti Georgii de Camposestino Traguriensis diocesis, quibus cura non imminet animarum«³⁾.

Isti presvj. O. Milinović napominje još jednom crkvu S. Jurja⁴⁾ i kaže, da je crkvice na Dridu »nalik onoj sv. Jurja u Žestinju kod Biača, koje no ti prastari hrvatski slog odaju«.

Crkva S. Jurja sastoji u tlorisu od pačetvorine duge 8·93 m., široke 4·96 m., sa pačetvornom apsidom ili bolje kapelicom dugom z dvora 1·14 m., a širokom 3·3 m. Zidovi su z dvora sa svijeh strana razdijeljeni na lezene naskočene po 19 cm., a široke od 46

¹⁾ Po nas ono S poslie *aula* i *porta* znači *sacra*. Ured.

²⁾ Prof. Simeona Ljubića članak „Biač“ u Viestniku hrv. ark. dr. God. I. Br. 2, str. 53.

³⁾ Theiner. Vet. Mon. Sl. Mer. I. 210.

⁴⁾ U članku „Drid“ u Viestniku hrv. ark. dr. God. V. Br. 4.

do 72 cm. i megjuprostore široke od 35 do 58 cm. Na pročelju, koje je okrenuto put zapada, neima nego jedna lezena pri sjevernoj ćoški. I nutrnje strane pobočnijeh platna razdijeljene su sa tri lezene ili polupilastra na četiri jednaka prostora. Te nutrnje, dobro naskočene lezene združene su z gornje strane polukružnijem lukovima. Natstupine su jim preste ploče. Više natstupina lezena u prostoru megju lukovima stoje mensole z gornje strane široke kao i polupilastru na koje su se po svoj prilici naslanjali popriečni pasovi (Quergurten) crkvnoga svoda, koji sada više neopstoji, nego je crkva pokrivena prostijem krovom na lastavice. U obadva luka do kapele na sjevernom platnu izdubljene su u sredini niće široke jedna (a) 47 cm., a druga 45 cm., duboke po 30 cm., a visoke do visine natstupina polupilastara. Takove su niće (d) i u južnom platnu, ali su pobočna vrata na mjesto druge, a ima još jedna i na južnom dijelu pročelja kapele (e). U sredini lica kapela na istočnom platnu izdubljen je megjuprostor širok 45 cm. poput onijeh što ostaju megju lezenama na spoljašnjijem stranama crkve. U kapeli je otar iz novijeg zemana, a na njemu slika Sv. Jurja na konju, gje ubija zmaja, takogjer iz dobe preporoda. Na zdvornjoj strani istočnog platna kapele, koja je pokrivena bačvastijem svodom, vigjeti je gornje strane megjuprostora megju lezenama. Srednji je viši i svršuje gori ravno, a druga dva su niža i završuju polukružno. U istočnom platnu crkve do kapele su i desno i lijevo po jedan izdubak. Sjeverni počimlje od zida kapele i pošto je dalje strehe može da svršuje gori polukružno, ali južni, koji počimlje 11 cm. daleko od zida kapele, završuje gori u vodoravnoj crti. Vanjski izdubci kao i lezene na pobočnijem platnima crkve dopiru z gornje strane sve do strehe, ali je lako razumjeti da su ti zidovi i na više dosizali, dok je opstojao svod crkovni, pa će megjuprostori po svoj prilici bit završivali polukružno kao na apsidama opisane crkve Sv. Trojstva i kao što se vidi na pobočnijem platnima bazilike S. Apollinare in Classe u Raveni¹⁾.

3. *Stomrata* ili *crkva S. Marte na Biaču*. Do same južne strane ravne ceste, što no duljinom presijeca kitno ono kaštelansko-trogirsko vinorodno polje, malo k zapadu od Biača, a k jugo-zapadu brdanjka S. Onofrija, osamljena stoji crkvice S. Marte, koju narod u Kaštelim obično zove *Stomratom* (a ne *Stomatrom*, kako piše

¹⁾ Dr. C. Schnaase. *Gesch. d. bil. Kün.* III. str. 143.

presvijetli O. Milinović¹). Pruža se ona od zapada k istoku: pročelje s vratima joj je na zapadnoj strani, a četverostrana apsida na istočnoj.

Ta je crkva prvi put spomenuta u glasovitoj Mutimirovoj listini od 892. godine, gdje kaže: »Actum est in Biaci ante fores ecclesiae sanctae Marthae martyris«²), kako su to već napomenuli presvijetli Milinović³) i prof. Ljubić⁴). Drugi put se spominje u listini o naredbama i zaključcima crkvenoga sabora držanoga u Spljetu 1185. god., gdje se nabrajaju crkve što pripadaju nadbiskupu spljeckomu, ovako: »sanctam Martham, sanctum Petrum de Clobuco, sanctam Mariam« i t. d.⁵). Svakako je tu govor o biačkoj S. Marti, jer se redom za njom imenuje naprije nedaleka bivša crkva S. Petra od Klobuka, pa za tijem one, koje su bliže Spljeta. Treći je put spomenuta u listini pape Ivana XXII. od god. 1325. dneva 12. maja po Theinerovu izdanju⁶). Prof. Ljubić⁷) i presvij. Milinović⁸) stavljaju po Farlati-u god. 1320. te riječi dotične listine navagjaju ovako: »S. Joannis Baptistae de campo Biach antiquitus S. Marthae vocatae«, dočim Theiner navedeno mjesto štije ovako: »et sancti Johannis de Campobiag antiquitus sancte Marthe vocata Traguriensis diocesis ecclesie«. Listina je u Theineru sa nadnevkom IX. godine pontifikata Ivana XII., dakle je svakako iz 1325. god.; pa se i u ostalo njegovo čitanje možemo više da pouzdamo nego li u Farlati-evo. U navedenom članku prof. Ljubić piše: »Tom prigodom (rata »medju Trogirani i Spljećani, koj se svršši mirom od 19. srpnja 1244.«) veoma postrada selo Biač, a propade i crkva svete Marte, koja bi pako obnovljena pod imenom svetoga Ivana Krstitelja, kako nam to sviedoči listina pape Ivana XXII.« Presvijetli će Milinović pak, prifaćajuc mnenje prof. Ljubića, u navedenoj brošuri (str. 34) ovako: »Nije nam poznato, kada je ovi hram porušen; ako nije prije, to je svakako za krvavih borba izmedju Spljećana i Trogirana. Na ruševinah mu neka dobra duša podiže negdje početkom četrnaestoga vieka crkvicu na čast s. Ivanu Krstitelju, kako nam to svjedoči pismo od god. 1320. pape Ivana XXII., kojim trogirskomu kanoniku

¹) *Biač. Starodavna hrvatska prestolnica u Kaštelim.* U Zadru 1886, str. 34. ²) *Documenta hist. chroat. per. aut. ill^a* str. 15. ³) *Spom. dj.* str. 9. ⁴) U čl. Biač, objelodanjen u *Viestniku hrv. ark. dr. God. I. Br. 2*, str. 52. ⁵) Kukuljević, *Codex dipl. II*, str. 131. ⁶) Theiner, *Vetera Monumenta Sl. Mer. T. I*, br. 210. ⁷) *Nav. čl. str. 53.* ⁸) *Nav. dj. str. 34.*

Nikoli Kažotiću uz čast primicerstva podieljiva i dohodke rečene crkvice«. U pismu pape Ivana XXII., osjem navedenijeh, neima nikakvijeh riječi, koje bi mogle da svjedoče ni o zemanu kad je porušena starodrevna crkva S. Marte, ni kada je sagrađena novija tu spomenuta crkva S. Ivana Krstitelja na Biačkom polju, koja se je prije zvala S. Martom. Po spomenutijem riječima može se samo razumjeti, da se je crkva S. Marte prozvala crkvom S. Ivana Krstitelja u doba izmegju 1185. i 1325. god., ali neima baš u njima nikakva temelja nagagjanju, da je u to doba bila porušena crkva S. Marte i sagrađena nova pod naslovom S. Ivana Krstitelja. Nijesam pregledao nutrnjost sadašnje crkvice, jer nijesam imao dosta vremena da joj dobavim ključe, ali sudeć po vanjskom njezinom ustrojstvu mogla je ona slobodno bit i kašnje sagrađena, t. j. i nakon 1325. god., a starinska je mogla da promjeni naslov i z drugog kakva uzroka i bez porušenja te pripogragjivanja. I ovijem neću odriješito da pobijam mnenje gori spomenute veleučene gospode, nego mu se dapače priključujem cijeneć, da je najvjerojatnije, da je starinska crkva S. Marte mogla da postrada uprav u doba žestokijeh ratova 13. vijeka, nego hoću samo da istaknem čin, da takovo mnenje nije ni najmanje posvjedočeno sadržajem spomenutoga papiuskoga pisma.

Istočni i zapadni zabat sadašnje crkvice nagragnjeni su na ostancima dvaju istosmjernih zidova starije, svakako veće crkve, koji se pružaju od sjevera k jugu i izvan opsega crkvice s jedne i z druge strane.

Prof. Ljubić pripovijeda, da je na zidu S. Marte vidio »nje-koliko ulomaka napisana kamena obratno uzidana« i da je mogao razabrati samo sljedeće izreke:

OMO RIERI PRECEPIT
ERI ROGAV
EC-O SYMPTV

te dodaje: »Način pismena slaže se s onim na novcih bizantinskih careva, navlastito Zena«¹⁾).

Ja sam na južnom zidu apside s. Marte našao samo dva s naopaka ugragnjena natpisna ulomka, ali sam s jednoga snimio samo ovo:

ERI ROGAVI
3RISTVM D

a z drugoga: P S

¹⁾ Nav. čl. u Viestniku God. I, str. 14.

Slova na prvom navedenom natpisnom ulomku pristaju svojim oblikom u IX. v., pa je sva prilika da potiču z drevne s. Marte.

Pred crkvom sam opazio 14·5 cm. debeo ulomak kao natstupine ili posude od gusta vapnenjaka, s kojom je spojen valjast komad sa premjerom od 50 cm., i nadgrobnu starohrvacku ploču na prosto isklesanu dugu 1·92 m., široku 66 cm., a debelu 21 cm.

Nedaleko od s. Marte, na istoj cesti, hodeć put Kaštela, opazio sam u lazi vinograda Mija Cingarova iz Štafilića, kojemu je podanak na sjevernom rubu ceste, u mrtvo ugragjena četiri svježe prelomljena komada starinskih pragova sa jednijeh te istijeh vrati, jer imaju istu širinu od 46 cm., istu debljinu od 23 cm., a dugi su 73 cm., 53 cm., 69 cm. i 57 cm. Nijesam imao dovoljno vremena, da jih potanje ispitam, ali, pošto zbrojivši duljine prve i druge dvojice ulomaka izlazi isti zbroj od 1·26 m., a posjeduju razmjerja i oblik pragova ulaznijeh vrati kakve sam opazio na opisanoj crkvi s. Trojstva u spljeckom polju, na starokršćanskoj solinskoj bazilici i na jednom pragu, koji leži megju ruševinama staro-hrvacke bazilike na groblju sela Polače i Biskupije na Kosovom polju kod Knina, to cijenim, da su ta četiri ulomka posve vjerojatno mogla sačinjavati gornji i donji prag glavnijeh dveri staro-hrvacke porušene kraljevske bogomolje S. Marte, koja je spomenuta u listini od 892. godine.

(Svršiti će se).

Frano Radić.

D o p i s i.

U Korčuli, dne 20. veljače 1891*). — U Hodžićima je kod crkve Pokrova (popravljene god. 1857) do šestdeset starobosanskih spomenika, a opisati mi je sljedeće: 1. Stećak. Urešen je arhitektonički sa šest redova oblijev stupova. Sada je ugradjen u crkvu. 2. Ploča. Golema je, a na njoj je ukresan štit-targa. Za štitom je upravni mač, uvrh ploče je oskočen polumjesec okrenut nizdoli, a s desne mu je strane ruža sa sedam listaka. 3. Ploča. Golema je, a u dnu su joj sa strana oskočene dvije jabuke, te je jabuka s lieve strane razbijena. 4. Ploča. Na njoj je vienae. Sada je prevaljena. 5. Ploča. Na njoj je krst. Sa strane je mali polumjesec uzgori, t. j. malko je okrenut put lieve, a s desne je strane uzgori. 6. Stećak. U vrhu je ravan. Obrubljen je prelomljenom krivuljicom i uviti, a urešen je s četiri reda oblijev stupova. Na glavi su dva reda stupova, a nad njima ruža u viencu, pa tako isto i na nogama je u vrhu ruža u viencu

*) V. Viestnik 1891. str. 26.